

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

CONCEPT STATE COERCION IN THE AGRICULTURE OF UKRAINE

Шевчук О.М.,

здобувач

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Стаття присвячена дослідженню поняття державного примусу та застосування його посадовими особами в сільському господарстві. Автором зроблений висновок, що державний примус в сільському господарстві це діяльність державних інспекторів сільського господарства України в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Севастополі, районі відповідно до покладених на них повноважень у сферах: здійснення державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель, насінництва та розсадництва, якості прав на сорти рослин, безпечності сільськогосподарської продукції, родючості ґрунтів, експлуатації та технічного стану машини.

Ключові слова: державний примус, Головний державний інспектор сільського господарства України, головні державні інспектори сільського господарства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, їх заступники старші державні інспектори сільського господарства, державні інспектори сільського господарства.

Статья посвящена исследованию понятия государственного принуждения и применения его должностными лицами в сельском хозяйстве. Автором сделан вывод о том, что государственное принуждение в сельском хозяйстве – это деятельность государственных инспекторов сельского хозяйства Украины в Автономной Республике Крым, области, городе Киеве и Севастополе, районе в соответствии с положенными на них полномочиями в таких сферах: осуществление государственного надзора (контроля) за использованием и охраной земель, семеноводства и рассадничества, охраны прав, на сорта растений, безопасности сельскохозяйственной продукции, плодородия почв, эксплуатации и технического состояния машин.

Ключевые слова: государственное принуждение, Главный государственный инспектор сельского хозяйства Украины, главные государственные инспекторы сельского хозяйства в Автономной Республике Крым, областях, городах Киеве и Севастополе, районах, их заместители старшие государственные инспекторы сельского хозяйства, государственные инспекторы сельского хозяйства.

The article investigates the concept of state coercion and the use of its officers in agriculture. The authors concluded that the use of government coercion in agriculture an activity state inspectors of agriculture of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, oblasts, the city of Kiev and Sevastopol area in accordance with the provisions of their authority in the following areas: state supervision (control) use and protection of land, seed and breeding seedlings protection of rights to plant varieties, safety of agricultural products, soil fertility, operation and maintenance of machine.

Key words: administrative compulsion, Main government controller of agriculture of Ukraine main government controllers of agriculture in Autonomous Republic Crimea, areas, cities Kyiv and Sevastopol, districts, their deputies senior government controllers of agriculture, government controllers of agriculture.

З появою держави виникає відповідний різновид влади і примусу, тобто державна влада і державний (державно-правовий) примус. Останній застосовується спеціально уповноваженими суб'єктами – державними органами, посадовими особами щодо всіх інших суб'єктів відносин задля досягнення спільних справ (реалізації заходів), які не можуть бути реалізовані іншими організаціями. Там, де право не в змозі переконати особу у потребі рахуватися з вимогами, воно вимушене мати у розпорядженні запасний ешелон чинних аргументів та засобів [1, с. 526].

Як правове явище державний примус досліджувався в різних аспектах у працях радянських вчених, дослідників Росії і України: В.Б. Авер'янова, А.Б. Агапова, С.С. Алексеева, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Е.О. Безсмертного, К.С. Бельського, Ю.П. Бітяка, О.І. Галагана, Є.С. Герасименко, Е.В. Додіна, М.І. Єропкина, О.Т. Зими, В.В. Іванова, А.В. Ковалю, Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Д.А. Липинського, Д.М. Лук'янця, М.С. Малєйна, М.Я. Масленникова, Р.С. Мельник, О.І. Миколенка, Н.Р. Ніжник, Д.М. Овсянко, Л.М. Розіна, Н.Г. Саліщевої, О.Ф. Скакун, В.Д. Сорокіна, О.В. Сурилова, С.В. Тихомірова, В.П. Чабан та інших. Контроль в агропромисло-

вому комплексі України в своїх працях досліджували В.І. Курило, О.П. Світличний, О.Г. Бондар та інші.

Мета даної статті полягає у дослідженні поняття державного примусу та застосування його посадовими особами в сільському господарстві, визначення поняття державного примусу в сільському господарстві України.

А. Комзюк, зазначав, що державна влада і примус настільки взаємопов'язані, що в загальнотеоретичній літературі ці поняття розглядаються неодмінно разом, як такі, що окремо існувати не можуть. Зокрема, відомий німецький юрист і соціолог Макс Вебер фіксує, що «державна, як і політичні спілки, які їй передують, є відношенням панування людей над людьми, що спирається на легітимне (тобто таке, що вважається легітимним) насилля як засіб...», «державна є тою людською спільнотою, яка всередині певної сфери (середовища, галузі, кола діяльності) включається до ознаки і претендує (успішно) на монополію легітимного фізичного насилля. Оскільки для нашої епохи характерно, що право на фізичне насилля приписується всім іншим спілкам або окремим особам лише настільки, наскільки держава зі свого боку допускає це насилля: єдиним джерелом права на на-

силля вважається держава» і навіть якби існували соціальні утворення, яким було б невідомо насилля як засіб, тоді зникло б поняття «державна» [2].

В той же час не слід вважати, що примус завжди супроводжує державну владу, а тим більше ототожнювати ці поняття, оскільки примус – це не причина, а наслідок певного типу влади. Тобто державна влада передбачає можливість використання державного примусу, але зовсім не означає реальне його застосування у кожному конкретному випадку. Із виникненням держави примус (державно-правовий) концентрується навколо певних державних органів (посадових осіб), спеціально наділених державою відповідними повноваженнями. Найпоширенішими примусовими повноваженнями держава наділяла завжди так звані утворення (апарат), завданням яких було забезпечення спокою у державі, які виникли ще за часів античності й існують до цього часу.

Розвиток системи відповідних державних органів, наділених примусовими повноваженнями, відбувався паралельно із розвитком самого інституту державно-правового примусу.

У монографічній правовій літературі державно-правовий примус розглядається як і у працях вчених-соціологів, філософів (у зв'язку із свободою та несвободою), фахівців з державного управління у парі із переконанням, а останнім часом й заохоченням, хоча виділяти останнє окремо навряд чи доцільно, бо воно є проявом переконання. Заохочення можна визначити як публічне визнання заслуг, нагородження, визнання поваги у зв'язку із досягнутими успіхами у виконанні правових обов'язків. Воно має на меті стимулювання активної діяльності суб'єктів правовідносин, зміцнення дисципліни. З точки зору правової основи його можна поділити на формальне та неформальне [3, с. 144]. А це, безперечно, форма прояву переконання.

Г. Гегель зазначав, що «людину можна примусити, тобто підкорити владі інших, її фізичний і зовнішній бік взагалі, але воля, вільна в собі й для себе, не може зазнати примусу, хіба лише якщо вона сама не відступає із зовнішнього, в якому її утримують, або в уявленні про нього... Примус в абстрактному плані неправомірний. Однак він має реальне уявлення про те, що він руйнує себе в своєму понятті, оскільки примус усувається примусом, тому він не лише зумовлений правом, але й необхідний, а саме, як другий примус, який усуває перший примус».

Конфуцій приділяв увагу примусу як «наріжному каменю соціальної організації суспільства», зокрема формулюючи, що без «лі», що означало норму, правило, церемоніал, не може бути порядку, отже, і процвітання у державі: «немає лі – отже, немає різниці між государем і підданими, верхами і низами, старими і молодими ... Лі – встановлений порядок речей».

У соціології примус розглядається як насилля над волею індивіда або соціальної групи шляхом застосування санкцій.

В. Малиновський акцентує увагу на примусі з точки зору специфіки його дії щодо суб'єктів відносин у сфері державного управління, виділяє два його аспекти:

– відносно громадян, щодо охорони прав і свобод яких в умовах демократичної, правової, соціальної держави та надання управлінських (державних) послуг, забезпечення високої якості життя, безпеки їх існування спрямована діяльність апарату державного управління;

– стосовно організації діяльності органів виконавчої влади та осіб, уповноважених на виконання функцій держави. При цьому він доречно виділяє форми прояву другого аспекту примусу, а саме: встановлення в управлінських актах заборон і санкцій за їх порушення; примусове вилучення матеріальних і фінансових засобів у випадках, передбачених законодавством; скасування незаконних актів управління; застосування матеріальних санкцій за порушення державної дисципліни, заподіяння матеріальних збитків державі; застосування заходів дисциплінарної та адміністративної відповідальності до державних службовців [4].

Наявність обов'язкової, специфічної ознаки примусу у публічному праві, а саме суб'єкта застосування, дозволяє називати його державним примусом, який, на думку А. Комзюка, є «невід'ємною складовою здійснення державної влади, її засобом (методом), а в результаті – основною ознакою держави і правової системи в цілому. В той же час, він не є самоціллю, а наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами права регулюються, охороняються і застосовуються з метою усунення такої поведінки» [2, с. 135].

В науковій правовій літературі державно-правовий примус, хоча і не досить часто, однак порівнюється із владою, насильством тощо. Не слід помилково ототожнювати ці поняття. Із владою примус співвідноситься як її складова, тобто примус є найважливішим атрибутом соціальної і, перш за все, державної влади. У довідковій правовій літературі у визначенні поняття «влада» дається чітка вказівка на два головних метода її реалізації – переконання і примус. Влада – це здатність і можливість здійснювати вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою певних засобів та прийомів.

Згідно з тлумаченням, що наводить В. Даль, примус – примусувати, силувати особу свідомо здійснити ті чи інші дії або ж утриматися від них, підкорившись всупереч своїм бажанням встановленим правообмеженням.

Не варто ототожнювати державно-правовий примус і маніпуляцію, яку останнім часом досить часто виділяють у правовій науці серед методів державного управління.

Так, О. Сидоренко розглядає примус як «дію щодо примушування», а силу як «силою проштовхувати до чогось, змушувати». Примус можливий тільки у тому випадку, якщо особа, що примушує, дійсно має певні можливості реалізувати погрози, тобто повноваження щодо позбавлення адресата будь-яких благ, переваг або у зміні умов його життя чи роботи. У найбільш грубих формах примусу можуть використовуватися погрози фізичної страти.

Суб'єктивно примус відчувається як тиск, ініціатором – як власний тиск, адресатом – як тиск на нього з боку ініціатора або обставин [5].

Державно-правовий примус не варто ототожнювати й з юридичною відповідальністю та стягненнями (покараннями) (роботи Д. Бахраха, С. Алексєєва, І. Галагана, Р. Халфіної). Державно-правовий примус, хоча і має багато спільного із юридичною відповідальністю, однак не тотожний їй, є набагато ширшим, і порівняти їх можна як ціле і частину. Представники антропологічної школи кримінального права (Ч. Ломбразо, Е. Феррі, Р. Гарофалло та ін.) постійно висували пропозицію заміни примусу, під яким помилково розуміли покарання, Ніцше дійшов висновку про неспроможність покарання, оскільки воно не виправляє злочинця, а лише змушує його бути більш обережним, тобто робить його ще більш соціально небезпечним.

Не потрібно ставити знак рівняння між державним (мається на увазі державно-правовий) примусом і санкцією як складовою частиною норми права, яка визначає негативні наслідки за протиправні діяння. У правовій літературі все частіше згадується узагальнююча категорія «засоби захисту», яка іноді ототожнюється із засобами юридичної відповідальності.

Останнім часом зосереджується увага вчених юристів на виділенні нових видів відповідальності (конституційної, екологічної, економічної тощо), однак про примусові заходи взагалі мова майже не йде.

Державно-правовий примус не варто повністю порівнювати й із заходами виховного впливу і медичного характеру, засади застосування яких передбачаються в адміністративному законодавстві – ст. 24-1 КпАП України (зобов'язання публічно чи в іншій формі просити вибачення у потерпілого, попередження, догана, сувора догана, передача неповнолітнього під нагляд батькам, або особам, які їх замінюють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу, а також окремим громадянам на їх прохання) [5], які орієнтовані на осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративне правопорушення), та кримінальному законодавстві ст. 105 КК України (застереження; обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремим громадянам на їхнє прохання; покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років), бо вони є лише певними його складовими, і співвідносяться як ціле і частина.

В юридичній літературі приділяється значна увага питанню дослідження державного (державно-правового) примусу та його окремих видів. При цьому державний примус розглядається як невід'ємний атрибут державно-організованого суспільства. Дослідники справедливо підкреслюють, що держава і

примус тісно взаємопов'язані, оскільки держава не може існувати без примусу, крім того в сучасну епоху вона є єдиним джерелом права на насилля. Державний примус розглядають як особливу реакцію держави, в особі органів наділених владою, на правопорушення, психічний або фізичний вплив держави (органів або осіб) на певних осіб з метою спонукання, примушення виконувати правові норми.

На думку В. Лебедева, під примусом слід розуміти формуючий вплив на правосвідомість суб'єкта за допомогою зовнішніх факторів, які виявляються у передбаченому чи реальному обмеженні (погіршенні) соціального (правового) стану, А. Абрамов впевнений, що примус полягає в тому, що нормами права регламентується специфічний вплив на особу з метою регулювання її поведінки, яка має соціальне значення, а С. Братусь – у застосуванні санкцій за порушення правил поведінки [6].

Дослідивши питання державного примусу, мусимо визнати, що в сільському господарстві він застосовується в особі уповноважених органів та посадових осіб, якими є Державна інспекція сільського господарства та її територіальні органи, а посадовими особами – Головний державний інспектор сільського господарства України, його перший заступник та заступник, головні державні інспектори сільського господарства в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Севастополі, районі, перші заступники та заступники головних державних інспекторів сільського господарства в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Севастополі, районі, старші державні інспектори сільського господарства України, державні інспектори сільського господарства України [7].

Відповідно до Положення про Держсільгоспінспекцію України на посадових осіб покладено наступні повноваження щодо застосування заходів примусу у сільському господарстві (не розглядаємо накладення штрафів відповідно до КпАП України):

- складати акти перевірок, протоколи про адміністративні правопорушення та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, давати обов'язкові для виконання приписи (розпорядження), а також подавати в установленому законодавством порядку до відповідних органів матеріали перевірок для притягнення винних осіб до відповідальності;

- безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку підприємства, установи та організації усіх форм власності, що перебувають у власності та користуванні юридичних і фізичних осіб, для проведення перевірок з питань, що належать до компетенції Держсільгоспінспекції України;

- отримувати в установленому законодавством порядку від центральних і місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності документи, матеріали та іншу інформацію, необхідну для виконання покладених на Держсільгоспінспекцію України завдань;

- звертатися до органів прокуратури з клопотанням про подання позову до суду щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також повернення самовільно чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився;

- викликати громадян, у тому числі посадових осіб, для отримання від них усних або письмових пояснень з питань, пов'язаних з порушенням земельного законодавства;

- передавати до органів прокуратури, органів дізнання та досудового слідства акти перевірок та інші матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки злочину;

- проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапису, кіно- і відеозйомки як допоміжних засобів для запобігання порушенням земельного законодавства;

- забороняти експлуатацію машин та інших технічних засобів для агропромислового комплексу, якщо їх технічний стан не відповідає вимогам нормативних документів щодо показників

якості, технологічності та безпечності, охорони праці та охорони навколишнього природного середовища, якщо вони загрожують життю і здоров'ю працюючих або створюють можливість виникнення аварії;

- перевіряти у трактористів-машиністів наявність документів на право користування і керування машинами та зупиняти машини для перевірки технічного стану в разі наявності ознак, що свідчать про їх технічну несправність та інше [7].

Отже, державний примус в сільському господарстві – це діяльність державних інспекторів сільського господарства України в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Севастополі, райони відповідно до покладених на них повноважень у сферах. Зокрема, це здійснення державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель, насінництвом та розсадництвом, дотриманням якості прав на сорти рослин, безпечності сільськогосподарської продукції, родючістю ґрунтів, експлуатацією та технічним станом машин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чопенко В. Зернова «Віагра» / В. Чопенко // Дзеркало тижня. – 2002. – № 31 (406). – С. 15.
2. Комзюк А. Адміністративний примус : деякі загальні проблеми дослідження та правового регулювання в контексті забезпечення прав людини А. Комзюк // Право України. – 2004. – № 4. – С. 47–49.
3. Розенфельд В.Г. Административное принуждение. Административная ответственность. Административно-юрисдикционный процесс / В.Г. Розенфельд, Ю.Н. Стариков – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1993. – 167 с.
4. Малиновський В.Я. Державне управління / В.Я. Малиновський // Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
5. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов'язаних з насильством у сім'ях / О. Сидоренко // Право України. – 2001. – № 6. – 134 с.
6. Лебедев В. О некоторых вопросах назначения судами уголовного наказания / В. Лебедев // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 1999. – № 9.
7. Про Державну інспекцію сільського господарства України : Указ Президента України від 13.04.2011 № 459 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 11. – Ст. 114.